

Значителна трудност при изучаване на особено важна за историята на земите, преживели мюсюлманско господство, е там, че вакфите не подпадали под държавна отчетност или юрисдикция, че били изваждани от държавния фонд и имобилизирани "за вечни времена". По тази причина документите, отнасящи се за интересувания ни проблем, не представляват част от държавните архиви на отминали или настоящи ислямски страни – те са частно притежание, което по-редните управляващи даден вакф (мютевелиите) нямали интерес да правят публично достояние – както е широко известно, под прикритието на религиозни, благотворителни или културни фондации вакфите били поле за всевъзможни злоупотреби и спекула благодарение на своя имунитет спрямо официалната власт. Прочее разпространеното и трайно убеждение у специалистите по социалноикономическа история на ислямския свят и в частност у османистите, че споменатите държавни формации били подчинени на строг или поне на привиден централизъм се корени обективно в документалната база за изследванията им: държавните архиви на тия страни. Там рядко бива дума за вакфите като институция и като конкретност. В добър случай далечни потомци на завещателя (вакф-сахиба или вакиф) са се позовавали или са представяли при спорове актовете за завещание (вакфие), датиращи от дълбоко минало; вакфиетата обаче са свидетелство за началната картина на завещаните имоти. Изхождайки от презумпцията, че вакфът е имобилизирана ^{пълна} собственост, че той трябва да запази първоначалния си вид "до края на света", късните ^{содобственици} владетци или управители на вакфски имоти са отбягвали и отбягват да представят каквито и да било ^{содобственици} свидетелства за промените, настъпили след датата на завещанието – срок, обикновено равен на столетия. Същевременно за изследването на тази особено съществена ислямска институция, чрез която не само едрите частни поземлени собственици, но и градското население от различни слоеве са се стараели да гарантират от посегателства и конфискации имуществото си, тази институция може да бъде изяснена само въз основа на промените, протекли в практиката, ^{сходно или} в разрез с шериатските постановления. Откъслечни данни за такива промени (замяна, продажба, конфискация и

Газик
Кусев
дет.

Още в ~~евангелите~~ ^{ранни} ~~теми~~ ^{теми} изследвания върху вакъфското земевладе-
ние бяха установени два факта: 1) Вакъфските земи не били застр-
раховани от посегателствата на фиска (Вътрешната политика на
Мехмед II) 2) Тези земи били продавани от вакъф-сахибите или мю-
тевелиите. (Агр отн.) още през XV-XVI в. Там, където бяха подро-
но разгледани тия неизвестни или премълчавани от турската исто-
риография положения, беше разгърната и подробна аргументация за
наличнето им в османската аграрна практика.

Както знаем, въпросът за ^{*} ползуването на вакъфска собственост
е предизвикал дълга редица спорове в тази практика. По принцип,
срещу ползуване на вакъфски имот наемателят му е трябвало да
изплаща годишен наем (муката, а-и земин). След време вакъфсахи-
бите, а също и наемателите на вакъфски парцели изтъкнали, че
такъв кратък срок за ползуване препятствува застрояването на
тези парцели и властта разрешила многогодишни договори, впослед-
ствие - и наследствено право ^{ползуване} на вакъфска земя. То се
отнасяло обаче до градската ^{поземлена} собственост, върху която наемателят
издигал трайни постройки; според шериата той купувал въздуха
(хава) над вакъфския парцел. Поради туй, че мютевелиите систем-
но злоупотребявали с правото си да отдават ^{дългосрочен} или ^{безсрочен} под наем на повере-
ните им градски площи, стигнало се до постановление подобни
сделки да ставали само със султаново разрешение. При всички
промени в практиката по отдаване под наем на вакъфска поземле-
на собственост обаче не било дума за извънградски мюлкове, пре-
върнати във вакъфи. (М.Бегович, с. 62 и сл.) Тоест, не се отна-
сяло до обработваемата земя. Нея вакъфът отдавал с тапия на
непосредствени селски производители като прибирал срещу това
полагашите се натурални и парични данъци, ~~и~~ ^{които} прибирани
другаде ^{били мюлкатами} ~~от~~ спахиите или султановата хезна. (Само в отделни
случаи при отдаване на територия в поземлен мюлк султанът по-
дарявал и джизието на мюлк-сахиба (Агр. отн.)

От редките сведения за ползуване на вакъфска земя, дошли до
нас ~~през кадийските книги~~, си личи обаче, че още през XV-XVI в.
Отделни лица изкупували незаконно такава земя без да спазват н
нормите за размера на райетския чифлик - тоест, създавали там

Тук ще срещем влиятелне върху чиято с
влияние нейзубин мулук засага дават за
свободното отрязане на вакъф. одишрага по
поземленост. Земи през последните години на
Осм. владий въз Солунско.

Знае се, че поземлени мюлкове, от които произлизали твърде скоро поземлени ~~мюлк~~ вакъфи, били раздавани предимно от султаните до Мехмед II, който през последните години на властта си унищожил чрез ферман тази категория земевладение – централизмът взел мерки срещу засилващия се частен дял в османската аграрна система. Въпреки, че частично възстановил унищожените от баща му вакъфски ^{поземлени} владения, Баязид II сам не раздал нови, а от него, та до Селим II били учредявани единствено султански ^{поземни} вакъфи, ^{без тях да оспорва създаването на изотворено многобройни праз. вакъфи.} подир което и тази практика била преустановена, съществуват сведения обаче, че ^и до управлението на Сюлейман I вакъфска земя е била продавана и купувана; мюлк-чишлици, вакфирани от своите собственици, впоследствие преминавали у други собственици чрез акт на продажба, понякога и при указана цена (Гьокб.) Все по същото време аналогични операции били извършвани с цели села, въпреки "вечността", ^{на която се настоявало в} ~~мюлк~~ завещателните актове, въпреки "имобилизацията" на всяка вакъфска собственост. (у мене от стр. 98) Следователно още от началото на османското владичество над Балканите институцията на вакъфа взела да изпълнява своето основно предназначение: да спомага, ^{мюлто} феодалната върхушка да гарантира, не-обезпокоявана от интересите на централизма, своята частна собственост над придобитите в мюлк земи и пълното си праворазпореждане с тях – праворазпореждане, уж ограничавано от статута на вакъфа. Из същия път през целия период ~~мюлк~~ от XV, та до началото на XX в. в Империята обективно съществувало движение на поземлен фонд, извън обсега на централизма. За него не важели ограниченията, наложени от кануна върху размерите на райтския чишлик, нито формите и обхвата на хасса (личните спахийски стопанства), залегнали в подробните регистри (иджмал) дефтерлери) Продавана и купувана била толкова вакъфска площ, колкото вакъф-сахибът или мютевелията решавал да продаде и за колкото от нея намирал купувач.

Тази извънзаконна практика, наченала твърде отрано – едва ли не непосредствено след създаването на поземлени вакъфи на Балканите – продължила и по-нататък. Така,

Ще рече, разпродажбата на вакъфски земи продължавала и по-нататък. Само по този начин може да бъде обяснен фактът, че Балканите, които според вакъфските кадастри от XV-XVI в. били ^{тъвърше} плътно покрити с вакъфски владения, при образуването на национални държави тук наброявали ^{относително малко} ~~много~~ ограничени вакъфски обекти, ~~и~~ ~~преждевременно~~ представени предимно от градска поземлена или покрита собственост. (М.Бегич) Айверди) ~~Ж~~ Тоест, земите на големите вакъфи, произлезли от раздавани през ранния период на империята поземлени мюлкове, се оказали разпродадени в течение на тези три-четири столетия. ^{Тосейт свърсем} ~~Не винаги~~ ~~за разлика от указани-~~ ~~те случаи, когато~~ ~~собствениците~~ ~~—~~ ~~бивши и нови~~ ~~—~~ на задвижената ^{те} вакъфска земя ^{в оброщение} ~~принадлежали към османската върхушка~~ ~~—~~ този род аграрни обекти ^{те се предавали на моголството си.} ~~бетавали у тях.~~ Според местни спомени, населението ^{от} на Малкотърновско изкупило пасища из Странджа, които дотогава ^{примамлявали} ~~били имот~~ на Хасекията (вероятно на Хасеки Ахмед паша) (по сведения на Цв.Райчевска) ^{Там да има и из родовете, владетел на Фесиджа хай.} Това ще да се случило из редица скотовъдни райони, макар да не е засвидетелствувано от ^{достоини за нас} ~~официални~~ документи — продажбата на вакъфски пасища представлявала частна сделка. ^{вина}

Статутът на вакъфа, неговата не абсолютна, но до голяма степен ~~към~~ независимост от разпорежданията и компетентността на фиска разрешил ~~а~~ проблем, който се налагал от самото общественоекономическо развитие на Балканите: стремежа както на феодалите, тъй и на забогатели селяни или граждани да придобиват частна собственост. При всички усилия на централизма да постави под свой контрол този процес, процесът напредвал, предизвикан от обективните закономерности и подпомаган от удобната форма на вакъфа.

Рядка възможност да бъде наблюдавано посоченото явление ни предоставят данните за вакъфа на Гази Евренос с център Йенидже Вардар ^{ме} (Уница). Бидейки един от ^{най-ранните,} ~~най-обширните~~ и с най-дълга документирана трайност османски вакъфи на Балканите, той представлявал наследствен тевлиет, управляван от ~~вече~~ по томци на Евреносовото ^{завешателд} ~~семейство~~ чак до 1912 г.

Тази си дълготрайност вакъфът на Евренос Гази дължел както на ^{когато} добре намерения негов статут (той бил и "истински", и "благо-^{тогава}творителен"), и на ^{този} непресъхналото потомство на газията, ^{или него} и на обстоятелството, че бил ~~дълголетен~~ обширен, та ~~въпреки~~ поне частично просъществувал до края на Балканската война.

6 a Най-ранното датиращо публикувано сведение за него се отнася към 1386 г., когато Гази Евренос ^{взе} получил препис от берата на покойния вече Мурад I, загинал ~~или~~ ^{този сун} на Косово. В берата се споменава, че Евренос получил от него в мюлк територия, равна на един санджак и с приход от 1,000,000 акчета, в които били включени градовете Гюмюрджина, Серес, Битоля, Биглише и Хрупище. Той бил произведен в Удж-бег на Беломорието и част от Западна Македония. С въпросния бера ^{свои}т Мурад I дава одобрението си Евренос да вакфира какъвто дял от ~~увладенията~~ ^{свои} си намери за уместно, като постановява бъдещият вакъф да ползува цялото Евреносово потомство. (Елезович, с. 7-13) Този документ обаче не ни дава представа за обхвата на още неучредения вакъф; самото вакфие все още не е обнародвано. Според наблюденията на В. Деметриадес над съхраняваните в Архива на Македония стотици регистри за населението и движението на земите в същия вакъф (датиращи от 1842 до 1912 г.), както и над кадийските книги от периода 1695 до 1912, вакъфът ще да бил учреден преди 1417 г., дата на Евреносовата смърт. (с. 43 на Болкан стъдиз, № 21/1 от 1981. Доклад, четен на IV Международен конгрес по изследването на Югоизточна Европа в Анкара през 1979) Първоначално той вероятно обхващал територията между долните течения на Места и на Вардар до устията им, като обемал около 1000 до 1200 квадратни километра с ^{над} ~~около~~ 90 села и чифлици. Не е чудно, че всички числа в изследването на Деметриадес биват приблизителни ^{богатия} въпреки извънредно обширния му изходен материал: след като липсва вакфие на Евренос, приблизителността и неизбежна.

По-нататък авторът привежда следните данни, от които може да бъде съставена такава таблица:

Любопитно, макар и не наложително е да пресметнем доколко милионният приход на Евреносовия вакъф служел за издръжка на построените от семейството му благотворителни учреждения. Не наложително, понеже за османистиката няма спор, че благотворителността тук била формално прикритие, зад което трупала богатства фамилията на Евренос Гази. Тъй в Серес вакъфът поддържал джамия и имарет, а в Енидже Вардар (център на същия вакъф) — медресе, кервансарай, хамам, джамия плюс имарет, както и мав^{ите}золея на завещателя и на сина му Ики юрекли Али бея ("двусърция") Айверди, с. 305) Ако вземем под внимание размерите на заплащането на духовните служители от онова време (5-10 акчета дневно или около 2-4000 акчета годишно), както и на строителните работници, които надници били обикновено аналогични, то явно е, че издръжката на цялата тази благотворителност едва ли надминавала стотина хиляди акчета в годината. Вярно, че с вековете заплащането нараствало, затуй пък със значително по-голяма скорост се увеличавала абсолютната равностойност на феодалната рента, която дори в първоначалния си вид само номинално била равна на един милион акчета. Усъвършенствували се и методите в експлоатацията на вакъфа, както ще видим по-долу.

Не бихме могли да се съгласим с един наглед добре аргументиран извод на В. Деметриадес, че населението ~~вжж~~ в пределите на Евреносовия вакъф намалявало с течение на вековете; ~~жжжжж~~ у нас по правило се наблюдава обратната тенденция, която е логична: най-често в градчета израствали вакъфски села. То е разбираемо: докато спахията бил слабо заинтересован в "оживяването" на тима си, който след десетилетие-две трябвало да попадне у друг спахия, вакъф-сахибът, а сетне и мютевелията имали интерес тяхното зависимо население да просперира, за да увеличава приходите им. Освен това управителите на вакъфи по правило били властимащи или приближени до властта, та можели да укриват истинското състояние на населеност във владенията си. По тази причина не данъчното облагане -отнася се до формите на феодална рента, присвоявана от фиска като джизие или аваризи - би могло да послужи за база на изчисления, които следва да докажат броя на вакъфската рая. (стр. 46-49) *разработено*

Не вслучая засяга обаче не проблемът за населението във вакъфите, оцелели до края на османското господство над Балканите, а този за движението на вакъфската земя. Материал за него ни дава *Историята* *на Македония в Солун* споменатият архив и по-точно онази негова част, която отразява крайната картина на най-трайния и обширен поземлен вакъф. На пример седемте регистъра, датиращи от съвсем последните години на това владичество.

По това време в империята натуралният десятък отдавна вече е бил заменен с паричен откуп (бедел-и ашар). Тевлиетът на Евреносовия вакъф притежавал описи на имотите на всички селски домакинства върху своя земя, от които събирал този откуп. Регистрите, съставени през 1903/4 г. представляват отпечатани формуляри със заглавие: "Гази Евренос тевлиети ашарънън тахмиси беделътна махсус тахрир ве тевзи дефтеридир" ~~Белаямкхкхкхк~~ (Специален регистър за описване и разхвърляне ^{упеторения} на откуп ^{цит} за десятък на тевлиета на Евренос Гази). Терминът "тахмис" - упеторяване - вслучая изразява практиката, според която за база на откупа били взимани добивите от последните пет години (Келекиан, с)
Понеже именно

В зависимост от османските поземлени закони, и раята от вакъфа на Евренос владеела земите си с тапия, при което имала право да отдава в наследство, да купува и продава тези земи. ^{срещу изгледите на реск-и-тайл в мител} Като последица от това, че християните тук от много поколения онаследявали бащините си стопанства, парцелите им много издробенели, бидейки делени и преразделяни многократно. Така, при общо над 4000 парцела върху землището на село Кулакия твърде рядко се оказват такива над 10 днюма, затуй пък преобладаващото мнозинство от тях не надминавали 4-5 днюма; нерядко се натъкваме на ниви и лозя от по днюм. Емлячната оценка за днюм обработваема земя се движела между 100 и 150 гроша (рег. № 7)

Почти същата картина наблюдаваме в село Баглица (върху регистъра за чиито десятъчни облагания се спряхме по-горе). Тук земята е още по-раздробнена, а селските производители - още по-малоимотни. При 2833 парцела върху землището на Баглица огромната част от тях еса от по 1 до 3 днюмаж, като твърде често селяните владеели по един имот. (№ 5)

Друго било положението на нещата в мюсюлманските села Чокал-лъ, Гьолели, Йени махале, Пърнар, Байрам деде махалатъ, населени от мюсюлмани. Първите три (рег № 4) съдържали стопанства до 20 ниви, при което срещаме нерядко парцели до 30 днюма. В тия села онаследяването на земята очевидно датирало от не тъй отдавна, понеже имотите не били раздробнени, а и броят им се оказвал неголям - 927 за с. Пърнар например (№ 6).

При екстензивното земеделие от първите години на века, явно е, че стопанин с десетина днюма ниви и лозя не би поминал сносно, а във визирането осем села от вакъфа на Евренос преобладавали такива стопани, като се намирали и множество по-малоимотни. Очевидно въпросното множество се издържало, продавайки своята работна сила. За приложанието й можем да съдим по данните от регистър № 3, в който са описани земите на Палиохор чифт-лиги.

договор

Прочее, материалът от посочените шест регистри разкрива състоянието на селското земевладение в Евреносовия вакъф през началото на века. Дори да ~~би бил~~ непълен, този материал ни навежда на съществени наблюдения. Преди всичко християнските села от вакъфа (по имената на стопаните рядко можем да съдим за етническата принадлежност на населението – гръцко^е или българско; редки са както типично гръцките, тъй и типично българските имена) били трайно и гъсто заселени, очевидно – от векове. Многобройните онаследявания на райетска земя довели до удребняване на парцелите. Но най-вече бие на очи, че въпросното население било малоимотно. И твърде вероятно – обезземлено чрез лихварство, зеленичарство, а също и чрез изкупуване на части от земята му или поне чрез орязване на селските мери в полза на едрото земевладение. В замяна на това из мюсюлманските по-нови заселища на същия ареал едно райетско стопанство би минало за почти средно, бидейки в състояние да изхрани средно семейство. Така, картината на селското земевладение из Евреносовия вакъф към началото на века не ^{се} ~~предоставя~~ картина особено ~~отличава се~~ от онази, която наблюдаваме из някои други райони на Полуострова. ^(Ср. Дим.) Това е логично: с течение на османското владичество тук имущественото разслоение всред производителите следвало своя закономерен ход.

Затуй пък регистър № 3 от същата колекция ни сочи обратната крайност на въпросната диференциация: едрото, дори много едро земевладение в рамките на вакъфа на Гази Евренос.

Без да ^{се повтаря} ~~сочи~~ конкретен източник и по всяка вероятност извличайки данни от редица такива, В. Деметриадес ^{в сумарито си съобщение} ~~указва~~, че към края на XIX в. в разглеждания вакъф съществували 21 чифлика с 500 до 5000 джонюма земя, 14 – с 5000 до 10000, 10 с 10000 до 20000, 2 – с 10000 до 20000, един – с 51000 и един – с 82000 джонюма. (с. 54) Следователно, едрите поземлени стопанства там възлизали общо на 49. Анализираният регистър № 3 ни предоставя сведения за 12 от тях – за ония, ситуирани върху ^{земнището} ~~площа~~ на Палиохор чифлиги. Понеже ^{с предходно описание на} ~~не разполагаме с данни за~~ цялостния вакъф, не можем да ~~съдим~~ ^{се касае} дали ~~било дума~~ ^{то} за изселено село, чиито жители били обезземлени, или пък ~~селото~~ ^{то} е било описано отделно от ^{постепенно}

дванайсетте чифлика. Факт е обаче, че сборът от техните площи надминавал 150,000 доняма, огромно землище, което дори не принадлежало към една и съща териториална единица – докато част от Палиохор чифлиги ~~принадлежала~~ спадала към Енидже Вардар, по-значителната се намирала в Солунско. Тъй или иначе регистърът не съдържа ^{столетия} ~~оние~~ на нито едно райетско стопанство извън дванайсетте чифлици. На това, че може би казаното землище някога ^{през селскостопанство} било село или поне, че част от него имало за ядро такова село ~~ни навежда~~ името му: Палиохор (Старо село). При всички случаи, щом вече било ^{полчилено на} ~~принадлежало~~ две териториални административни единици, ^{то} ~~отдавна~~ било загубило битността си на селище с очертана мера.

Ето и чифлиците, разположени върху казаното ~~обширно~~ землище

На Исмаил Зехди бей и Мефиде ханъм.	39	парцела с 25,242 ~~д~~ дон.
На Мехмед Шевкет бейй, син на Мустафа Найли паша	20	2,152 316
На Абдулла бей	39	25, 242 ~~д~~
На търговеца Яко Саул Модяно	24	13429
На Мехмед Шевкет бей	42	11,436
На Мефиде ханъм	46	10,575
На ~~Малик~~ ^{Ферри} паша, син на Малик паша	31	9,520
На Фатма ханъм, дъщеря на Кямил бей, съпруга на Хилми паша	60	19,876 (?)
На Яко Саул Модяно	31	9,487
На търговеца Хаил Ляхо Бенхаса и Мелиха ханъм	~~22~~ 46	~~13,343~~ 13,343 <i>га</i>
На Кериме ханъм, жена на Турхан паша, и жената на Хабиб бей, дъщери на Хилми паша	65	19,876 (?)
На Али Риза паша Селямизаде и брат му Хулус бей ефенди	68	13,343 <i>га</i>

~~Със значителна засега точност можем да твърдим, че чифлици с такива размери иззелдането на османското частно земевладение на Балканите не е разполагало~~

Ако се позовем на изнесените от Деметриадес данни за чифлиците върху вакъфската земя на Гази Евренос, изброените дванайсет не са от най-едрите; площта им се движела предимно между 10 и 20 хиляди дюнюма. Над регистрацията на тия чифлици обаче могат да бъдат направени редица твърде важни заключения за формите и състоянието на чифликчийството, както и ~~за~~^{по} основния въпрос, който ни интересува: ~~за движението~~^{от обработваемото} на вакъфските земи в империята.

И при бегъл поглед върху опис № 3 ни изненадват размерите на ~~регистрираните~~^{регистрираните} парцели, съставки на чифлика: там броят на дюньмите често е изразяван ~~и~~ в трицифрени и не по-рядко в четирицифрени числа. Знаейки кодифицирания размер на райетска обработваема земя (Баркан, канунлар.) явно е, че стоковите чифлици не произлизали от райетски. Тоест: те произлизали също от стокови. Дори, ако се взрем, ще забележим, че в началото на века ни и в сферата на едрото земевладение произтекло било раздребняване на порано по-значителни ~~и~~ парцели. Така, в рамките на един чифлик се натъкваме на парцели с еднаква площ (383¹ x 2, 231 x 4 ~~и~~, 510 x 2, 560 x 2 в чифлика на Исмаил Зехди бей и Мефиде ханъм. с. 1 - 4 на рег. № 3); (86.2.1 x 2, 136.2 x 2, 90.2 x 2, ~~и~~ 79.2 x 2, 107.1 x 2 в чифлика на Мехмед Шевкет бей, с. 5-6) Типично е, че съвсем същите размери на парцели намираме и в състава на други чифлици. (Този на Абдула бей напр. съдържа ниви от 383.1 x 2, 560 x 2, 510 x 5, както беше в чифлика на Исмаил Зехди бей и Мефиде ханъм.с. 7-10)

Горното наблюдение има само един възможен извод: отнасяло се за земи, делени преди време между неколцина сънаследници, които земи, при по-нататъшното им препродаване, отново били обединявани под собствеността на новия купувач. С тях прочее били се извършили напоследък поне три операции. на едри покупко-продажби и онаследяване.

Характерно е, и, че от описаните дванайсет чифлици цели шест ~~двойки~~^{двойки} представлявали огледално еднаква по площ собственост: два с по 25,242 дюнюма, два с по 13,343, два с по 19876 дюнюма. Ще рече, те наскоро са били поделени между сънаследници, бидейки дотогава двойно по-обширни чифлици. От 50484, от 26686, от 39752 дюню

Следователно – над средно големите стокови чифлици, ако приемем изнесените от В. Деметриадес сумарни данни за тия размери върху територията на Евреносовия вакъф.

Друго указание, че дванайсетте чифлика от регистър № 3 някога били образували общо цяло, е повтарящата се в описа на шест от тях числото 5000 дюнюма, като тук и там е указвано, че съответният собственик имал право върху $1/6$ от този огромен парцел (дали – нива, дали – пасище?) От което следва да изведем, че тия пет хиляди дюнюма преди време представлявали единен къс земя. Тя или е била тогава мерата на изличено село, или се намирала във владение на одного чифликчия, като в течение на десетилетия се оказала поделена между неговите наследници.

Откъдето и да погледнем числените сведения за размера на парцелите, съставлящи в началото на ХХ в. анализираниите чифлици, авно е, че тия чифлици се явявали сбор от много по-раншна комасирана земя, която впоследствие претърпяла поделяне, а част от нея още по-късно отново била комасирана, но не в предишните си размери. Дали (допуснато съвсем хипотетично, понеже разполагаемият за нас материал е нецялостен) преди столетия тя не е представлявала потомственият чифлик на потомствените мютевелии от Евреносовото коляно? В полза на такова предположение говори обстоятелството, че очевидно не била сбор от райетски стопанства; веднъж регистрирйни с първоначалните си размери, те ги запазвали чрез препродаваните тапии дори, когато като краен сбор образували значителна, дори грамадна площ. Така, и в разглеждания регистър много рядко се натъкваме, но се натъкваме на ниви с обхват от по 2,4,5,6 дюнюма (с. 37-42), които едва ли се получавали по прехвърляне от чифлишки дялове, ами по-скоро били изкупени от селски стопани. Нека подчертаем, че подобни случаи били минимални – парцелите имали размери със стотици дюнюми.

От значение, макар при много условна база, е цената на земята ~~в~~ във вакъфа на Гази Евренос през сетните години на османската власт над Балканите. Както е известно, дори днес емлячната оценка стои много далече от реалната цена на недвижимостите, затуй и съществуват в законодателството два успоредни, непокриващи се

чиџлик. След смъртта на Меџиде ханъм, тя била наследена от дъщеря си Мелиџа ханъм, която продала половината му на Яко Саул Модяно; от тях двама Бенхаса купил 28 ниви с 1897 донюма. Впоследствие те му продали още 4 ниви с 2589 донюма, както и 1/6 част от онези повтарящи се 5000 донюма. По-късно същият купил 10 ниви с 3856 донюма от векилина на Али Кемал бей, внук на Мехмед Шевкет бей, син на Мустаџа Найли паша. (Али Кемал бил син пък на Ахмед Йесим бей.) По-нататък търговецът ^{пак от него} изкупил още 4 ниви плюс 1/6 част от землището. По този начин Бенхаса оформил чиџлик от 46 парцела с 13,343 донюма площ. (с.31-36)

При следващия чиџлик отново се натъкваме на наследници на Хилми паша – дъщерите му Кериме ханъм, ~~ежиде~~ ^{жена} на Турхан паша, и Мелик ханъм, жена на Хабиб бей. През 1908 г. те владеели съвместно 65 ниви, от които 1/2 идеална част от 37 ниви и 1/3 – от 4. Били ги получили в наследство от майка си Фатма ханъм (погоре – Фатма Салме ханъм), жена на Хиями паша и дъщеря на Кямил бей. (с. 37-42)

Последният описан чиџлик е този на серския първенец Селямиза де Али Риза паша и брат му Хулус бей. (с.41-47) Те двама изкупили ^{през 1908-1910 г.} на части чиџлика, който преди това бил придобил Хаим Ляхо Бенхаса. Съставките на този чиџлик – било парцели, било идеални части от такива – били непроменени междувременно; той пак обхващал 13,343 донюма земя.